

Setkání nad hrobem

Pohřbívání v Obci křesťanů

TOMÁŠ BONĚK

Řekni mi, jak pohřbíváš své mrtvé, a já ti povím, jaký máš vztah k životu.

r lak by bylo možno parafrázovat starou známou otázku. V posledních desetiletích se mnohé z toho, co neodmyslitelně patřilo k životu lidského společenství, rozpadá, ztrácí, anebo mění svůj smysl. Věci, které lidé dělali po staletí či tisíciletí samozřejmě a bez velkého rozmyslu, je třeba nově a vědomě uchopit. Tak je tomu i u pohřbů, které patří vůbec k nejstarším lidským rituálům. I proto si lze právě na nich mnohé uvědomit. Jejich formy vyprávějí o vztahu jednotlivců i celých národů a kultur k životu mezi nebem a zemí. Rituálně doprovodit významné mezníky života je jednou z přirozených lidských potřeb. V podstatě ve všech kulturách a náboženstvích nacházíme rituály, kterými pozemské společenství vítá nově narozeného člověka, stejně jako rituály, kterými se loučí se zemřelým. Archeologické doklady pohřbů patří k vůbec nejstarším dokladům rituálního chování, což vedlo později k názoru, že je možné v pohřbívání a kultu předků vidět počátek náboženství vůbec. Podobné úvahy mohou být zavádějící, protože skutečnost, že o rituálech konaných například na počátku života nemáme žádný hmotný doklad, může být jen stěží důkazem, že žádné takové rituály nebyly. To si lze dobře uvědomit na příkladu pohřbívání placenty, o kterém podrobněji pojednáme v některém z příštích čísel našeho sborníku.¹

Tradiční rituály a lidové zvyky doprovázející smrt v sobě skrývají hlubokou moudrost. Ještě poměrně nedávno pomáhaly lidem žít se skutečností smrti mno

¹ Pohřby placenty patřily donedávna k naprosto samozřejmým lidovým zvykům. Přestože každý narozený člověk měl placentu a plodové obaly, je tento zvyk velmi nedostatečně zdokumentovaný a v mnoha případech není vůbec jasné, s jakými představami a myšlenkami byl spojován. V některých případech víme, že existoval, ale nemáme o tom žádný vnější doklad (házení placenty do proudu řeky) — v jiných je to obráceně (pohřbívání pod schody do sklepa či pod strom).

hem přirozeněji, než to dokážeme my dnes. Smrt navíc přicházela v důsledku nízké úrovně zdravotní péče mnohem dříve, často uprostřed každodenního života. Od dětství s ní tedy každý měl celou řadu osobních zkušeností.

Tradiční ritualizovaná cesta přes práh smrti, na kterou navazuje i Obec křesťanů, je popsána na jiném místě tohoto sborníku. Její psychologický, sociální a duchovní rozměr vytváří smysluplný celek. Bolest ze ztráty blízkého člověka a její prožití a projevení v ní má stejně nezastupitelné místo jako oslava pokračujícího života a hledání nového, duchovně reálného vztahu k zesnulému.

Právě obnova a rozvíjení živého vztahu k zemřelým patří od počátku k základním pilířům antroposofického hnutí i Obce křesťanů. Rudolf Steiner přinesl v první čtvrtině dvacátého století celou řadu poznatků o cestách duše za prahem smrti. Pro společenství jeho žáků se vztah k zesnulým stal záhy nedílnou součástí jejich vnitřní práce. Pohřební rituál je v tomto smyslu inauguračním obřadem nové fáze společné cesty a spolupráce. Skutečný vztah k zesnulým přitom přináší plody jak pro nás, tak i pro ně. Tato spolupráce pro nás bude „stále posvátnější, a to z toho důvodu, že to, co nám z onoho světa mohou seslat, musí být pro ně mnohem hodnotnější, než bylo to, co nám dokázali dát na fyzické úrovni.“² K tomuto tématu se Steiner vracel mnohokrát. Najedná straně poukazoval na skutečnost, že naše vnitřní práce je pro zemřelé pomoci. Na druhé straně hovořil o zesnulých jako o našich „v nejkrásnějším smyslu činných spolupracovnících“³ a jako o „našich nejdůležitějších spolupracovnících, na které se při své duchovní práci můžeme spolehnout mnohem více než na žijící.“⁴ Obrátíme-li svou pozornost tímto směrem, pak se velmi pravděpodobně dříve či později objeví nečekané zážitky.

Přitom je velmi významné a až do konkrétního sociálního a duchovního působení podstatné, jak spolupráce při posledním rozloučení začne: „Zda je pohřební slavnost vykonána správně, anebo nesprávně, je pro soužití lidí mnohem důležitější, než usnesení městské rady či parlamentu, jakkoli podivně to možná zní.“⁵ Tato slova jsou nesmírně aktuální, protože v mnoha případech dnes pohřeb neproběhne vůbec! Ve srovnání s tímto vývojem se zdá být prázdná forma, reprodukováná hudba či elektrické svíčky jen okrajovým problémem. V této souvislosti je dobré si uvědomit, že nejen ve vztahu ke smrti a umírání,

² R. Steiner, Souborné vydání (GA) 261

³R. Steiner 18. 1. 1914

⁴ R. Steiner, Souborné vydání (GA) 159/160

⁵ R. Steiner, Souborné vydání (GA) 181

ale i k pohřbívání máme jako Obec křesťanů spolu s antroposofickým hnutím skutečný kulturní úkol.

Na otázku, co je „správná pohřební slavnost“, odpověděl Rudolf Steiner jednoznačně: *obřad*. Tedy lidské konání, které zrcadlí děje v duchovním světě, a tak zjevuje smyslovému vnímání esoterní (skrytou) skutečnost. Obřad přitom není v pojetí Rudolfa Steinera něčím, co by bylo (ať už jakkoli z dobré vůle, citlivě, hluboce anebo tvořivě) možné lidsky vymyslet. Jeho formu je možné oprávněně získat jedině vhladem do duchovního světa. V případě pohřbu jde tedy o to, zda pohřební rituál zrcadlí procesy přechodu přes práh smrti.⁶

Rudolf Steiner doprovázel již záhy při pohřbech zesnulých antroposofických přátel, pokud si to rodina přála, obřad tradičních církví proslovem, který často zakončil mantricky utvářenou průpovědí. V roce 1918 se ovšem v rozhovoru se starokatolickým knězem a antroposofem Hugem Schusterem, který často antroposofy pohřbíval, vyjádřil v tom smyslu, že tradiční starokatolický obřad je slabý, .i předal mu pohřební rituál, který byl poprvé sloužen na hřbitově v Arlesheimu 14. I. 1919. Tento rituál od Rudolfa Steinera převzala v roce 1922 Obec křesťanů.⁷ Kněžskému kruhu Obce křesťanů Steiner v červenci následujícího roku sdělil, že už nikdy nevystoupí na pohřbu nebo při jiné podobné příležitosti, jako je svatba nebo křest, pokud nebude spolupůsobit kněz Obce křesťanů.⁸ Pohřební rituál se lak stal prvním obřadem křesťanského kultického působení obnoveného s pomocí antroposofie. Rudolf Steiner o něm v přednášce proslovené 27.6.1924 řekl: „Obřad (kultus) nevznikne tak, že si ho vymyslíme, protože pak to žádný obřad není. Obřad vznikne tím, že je nápodobou toho, co se děje v duchovním světě.“ Pokračoval příkladem pohřbu, který několik týdnů před tím většina přítomných zažila, protože 1. května 1924 zemřela v Dornachu jedna z nejbližších Steinerových spolupracovnic, anglická sochařka Edith Maryon. Steiner, kterého u jí rodina zplnomocnila, aby vše potřebné zařídil, povolal okamžitě kněze Obce křesťanů Friedricha Doldingera, aby sloužil „... pohřební obřad ... tento obřad vytvořený ve smyslu naší Obce křesťanů...“⁹ Duchovní založení Obce křesťanů v jistém smyslu vyvrcholilo pohřebním obřadem, který sloužil 3. dubna 1925

⁶ Významu a podstatě náboženských rituálů jsme věnovali Okruh a střed 2007/1.

⁷ Spolu s dalšími rituály, které vznikly před jejím založením.

⁸ Došlo k tomu v rámci vyjasňování nejasností, které o vztahu Obce křesťanů a antroposofického hnutí vznikly na konci roku 1922.

⁹ R. Steiner, Souborné vydání (GA) 236

nejvyšší duchovní správce Obce křesťanů Friedrich Rittelmeyer pro zesnulého Rudolfa Steinera. Mnozí pocítili, že posílení vnitřní síly obřadů, o kterém Steiner hovořil po pohřbu Edith Maryon, tím dosáhlo zcela nového stupně.

Každý skutečný rituál má své zakotvení ve společenství, které ho nese a pro které byl určen. Rituál, jenž se stal pohřebním rituálem Obce křesťanů, byl původně dán k pohřbívání antroposofů. Tento rituál je dnes možné sloužit pro kohokoli, ale je třeba mít přítom ve vědomí, že to není samozřejmé. Pohřební! rituál, jak jej chápeme v Obci křesťanů, není zdaleka jen pro nás pozůstalé. Je především a zcela obrácen k duši, která přechází přes práh smrti. Text obřadu počítá s tím, že zesnulý měl již za života vědomý vztah ke světu, do kterého nyní vstupuje, ba co víc, že měl vztah ke Kristu. Přítom je třeba mít na zřeteli, že rozhodně nejde jen o vztah v povrchním, prvoplánovém smyslu. Jsou lidé, kteří žijí hluboce křesťansky, ale z osobních důvodů tradiční formy křesťanství odmítají. Své obřady a svátosti Obec křesťanů otevírá všem, kdo se jich chtějí účastnit, anebo, jako při křtu, tam, kde to sociální situace umožňuje. Například při křtu si především kmotří (ale i rodiče) musejí být vědomi odpovědnosti, kterou na sebe berou. Podobně je tomu i při pohřbu. Pokud se někdo rozhodne požádat o pohřeb pro někoho, kdo Obec křesťanů, antroposofii nebo dokonce ani křesťanství neznal, či přímo odmítal, přebírá tím velkou odpovědnost. Pak je zesnulý, a mnohdy i podstatná část pozůstalých, pohřebními obřady vtažen do duchovního kontextu, který je pro ně zcela cizí. Navazující intenzivní doprovázení zesnulého — například každodenní modlitba — by mělo být v takovém případě samozřejmostí. To platí ve zvýšené míře i u zádušní mše. Je-li zádušní Obřad posvěcení člověka sloužen za někoho, kdo k Obci křesťanů během svého života patřil a obřad znal, pak je tento obřad reálným výrazem změněného vztahu v rámci oltářního společenství křesťanů. Oltář stojí na prahu mezi světy, a duše zesnulého, nyní posílená, je přijata do společenství těch, kteří stojí na druhé straně. Pokud je tento obřad ve zvláštních případech sloužen za někoho, kdo Obec křesťanů neznal, pak je pro něj jedinou branou a možností prožívání otevřené srdce těch, kdo ho znali a nyní o obřad žádají. V takovém případě je třeba zádušní obřad dobře připravit. Zkušenosti ukazují, že lze dosáhnout překvapivě reálného duchovního působení. Velkou pomocí je, pokud měl sloužící farář možnost poznat zesnulého ještě za jeho života. Antroposofie odmítá naivní názor, že po smrti je vše už jen dobré. Duše prochází po smrti celou řadou procesů a vynáší mimo jiné v Kristově světle soud

nad svým uplynulým životem. „Návrat domů“, jak se smrti často říká, je cesta, tli ia nekončí okamžikem smrti.

Zvláštní pohřební rituál je v Obci křesťanů určen dětem přibližně do čtrnácti let (duše konfirmace). Děti, které ještě nedosáhly pozemské zralosti a které se vlastně let i dni kly země, ještě nezačaly v pravém smyslu prožívat vlastní osud. Vracejí se proto ve smrti domů lehce a bez obtíží. Vracejí se k Bohu, kterého vlastně ještě zcela neopustily. Duše dětí se podobají andělům a mohou i podobně zasahovat do našeho života. Dětský pohřeb se proto s útechou obrací především k žalu rodičů. Pohled jejich duší se snaží obrátit tam, kde duše jejich milovaného dítěte nyní přebývá a odkud k nim může proudit síla, která — navzdory bolesti — dokáže leju h život obohatit o zcela nový rozměr.

Pokud se někdo rozhodne, že by chtěl být doprovoben přes práh smrti Obci křesťanů, měl by své rozhodnutí (jak se bohužel ukazuje) otevřeně probrat se svou rodinou, nebo s těmi, kteří budou o způsobu posledního rozloučení rozhodovat, a požádat je o splnění tohoto přání. V současné době není možné pozostalé k takovému jednání právně zavázat. Návrh nového Občanského zákoníku s tím však (zatím) počítá. Pokud si někdo přeje, aby ho na prahu smrti doprovodila Obec křesťanů, je vhodné, aby o tom informoval i některého z jejich farářů a případně u něj uložil písemné prohlášení a dal mu kontakt na příbuzné. Obráceně je též vhodné ke svým osobním věcem přiložit podobné prohlášení (nebo jeho kopii) spolu s kontakty na faráře. V případě úmrtí v rodině je možné se na faráře Obce křesťanů s důvěrou obrátit a požádat o pomoc při zařizování všeho potřebného kolem pohřbu.

Právě v souvislosti se smrtí je jasně patrné, že žijeme ve společnosti, která je duchovně a světonázorově nesourodá. Bezradnost tváří v tvář smrti se dokonce projevuje i v architektonickém řešení celé řady obřadních síní. Již dávno tu existuje jednotný rituál jako pramen kultury a civilizace. Tato nesourodost a bezradnost jde i napříč našimi rodinami. Pokud jsme pro sebe objevili křesťanskou duchovní cestu, roste tím i naše odpovědnost. Když ji přijmeme, může se setkání nad hrobem stát iniciačním počátkem nové cesty — pro nás, naše blízké i pro ty, kteří nás předešli. Záleží na tom, zda se nám podaří pozvat je do vnitřního prostoru našeho prožívání. Jen tak se rituál stane mostem a přerušovaný vztah bude obnoven.